

ճանապարհի վերայ դէմ դնելու չարին՝ աշխարհային իշխանութեան երազներ են տեսնում: Եւ մէքն ամէնքս տեսնում ենք այդպիսի երազներ, որոնցից ազատուելու և արթուն լինելու զօրեղ խթան պէտք է լինէր անապատի փորձութեան պատմութիւնը:

Կ. Վ.

ՅԻՍՈՒՍԻ ՆԱԶԱՐԷԹՈՒՄ ԱՆՅՐԱՆԻ ԽԱՂԱՂ ՏԱՐԻՆԵՐԸ: *

Յիսուսի երկրաւոր կենաց առաջին օրերի մասին մեր ունեցած տեղեկութիւնները բաւական լրիւ են. բայց Եզրիպտոսից վերադառնալուց և Նազարէթում բնակութիւն հաստատելուց անմիջապէս յետոյ նոցա թելը կտրուում է, և Յիսուսի կեանքի մնացորդը՝ մինչև նորա հրապարակական գործունէութեան սկսուիլը, ծածկուած է թանձր վարագուրով, որ միայն մի անգամ թեթեակի բացուում է: Մենք կցանկանայինք հարկաւ նոյն լրութեամբ շարունակել մեր պատմութիւնը նաև Նորա տղայութեան և երիտասարդութեան տարիների համար: Նոր ժամանակի կենսագրութիւնների մէջ քիչ տեղեր կան աւելի հետաքրքրի քան հերոսի մանկութեան օրերին վերաբերեալ զրոյցները, որովհետև նոցա մէջ յաճախ նախադրուած կարող ենք տեսնել փոքր չափով և հաճելի պարզութեամբ, ապագայ կեանքի ընդհանրութիւնը և պատկերը: Ինչ չէինք տայ՝ իմանալու համար նաև Յիսուսի սովորութիւնները, ընկերական կեանքը, խօսքերն ու զործե-

րը այսքան տարիների ընթացքում: Միայն մի ծաղիկ կայ այդ թագուն պարտիզի պատից դուրս կախուած, և այդ այնպիսի պատուական ծաղիկ է, որ մեր սիրտը լեցնում է բուռն ցանկութեամբ, տեսնել նոյն իսկ պարտէզը: Սակայն Աստուած, որի լռութիւնը նոյնչափ հրաշալի է, որչափ և խօսքերը, հաճել է փակած պահել այն:

12. Բնական բան է, որ մինչ Աստուած լռութիւն է պահպանում իսկ մարդիկ հետաքրքրուում են սաստիկ՝ նոցա երեւակայութիւնը պէտք է աշխատէր պակասը լեցնել: Յիրաւի նախնական եկեղեցւոյ մէջ հանդէս եկան տարականոն աւետարանների իբրև թէ մանրամասն տեղեկութիւններ բովանդակող այն բաների մասին, որոնք պակաս են իսկական աւետարանների մէջ: Մեծ տեղ են բռնում նոցանում առանձնապէս Յիսուսի մանկութեան վերաբերեալ խօսքեր և զործեր: Բայց նոքա ցոյց են տալիս միայն, թէ այսպիսի մի խնդիր որչափ բարձր է մարդոց երեւակայութիւնից, և թէ որչափ հիմնաւոր են և արժանահաւատ ս. Գրքի խօսքերը՝ նոցա կեղծ և արհեստական պատմութիւնների հետ համեմատած: Նոքա զարձնում են Յիսուսին քմահաճ և անշահ հրաշքների զործող մէկը, որ կաւից թռչուններ է շինում և թռցնում, իւր խաղընկերներին այծերի է փոխարկում և շն: Մի խօսքով, անպէտք առասպելների ժողովածուներ են զոքա:

13. Այս օտարոտի մոլորութիւնները զգուշացնում են մեզ՝ երեւակայութեան ցնորքներով սրբազան ցանկապատի մէջ թափանցելու չաշխատել: Բաւական է որ մենք զիտենք, թէ Յիսուսի հասակի հետ զարգանում էին իմաստութիւն և շնորհք Աստուծոյ ու մարդոց առաջ*: Նա իսկական մանուկ էր և իսկական պատանի, և անցաւ բնական զարգացման բոլոր աստիճանները: Մարմինն ու հոգին միասին էին զօրանում, որչափ մէկի մէջ աւելանում էր այրական կորովը՝ նոյնչափ միւսի մէջ զիտութիւնն ու եռանդը: Նորա բաց բնաւորութիւնն այնպէս շնորհալի

* Յստաջ Էմֆ քերում մի հասնած անգղիացի Զեմս Նալկերի «Յիսուս Քրիստոսի կեանք» (Rev. James Stalker.—The Life of Jesus Christ) գրքից, որ իւր շնամի մէջ նորագոյնն է և կարճ միջոցում մեծ ընդունելութիւն գտաւ քեւ Անգլիայում և քեւ անհասարակ իրաւունքակալ եւրոպայում: Այն օրինակը, որ մեզ՝ զերմաներէն թարգմանութիւնն ևս այլի սակ ունենալով, ամբողջապէս հայերէն փոխադրել ենք ձեռնարկի, «52-րդ հազար» մակագրութիւնն է կրում:

էր դարձնում Նորան օր իւրաքանչիւր տեսնող պէտք է հիանար և սիրէր Նորա բարութիւնն ու սրբութիւնը:

14. Թէպէտ ուրեմն մենք իրաւունք չունինք այստեղ մեր երեակայութեան սանձարձակ ազատութիւն տալ, բայց ոչ միայն պէտք է արգելուած չհամարենք, այլ ընդհակառակն իբրեւ պարտք ընդունենք՝ ժողովել այն բոլոր վաւերական տեղեկութիւնները, որ ստանալ կարող ենք այդ ժամանակի բարուց և սովորութիւնների մասին, կամ ի նկատի առնել Նորա յետագայ կեանքի այն հանդամանքները, որոնք որ և է կերպ լոյս են սփռում Նորա պատանեկութեան տարիների վերայ: այդ ձևով կարելի կլինի կապել Նորա մանկութիւնը կեանքի այն շրջանի հետ, ուր աւետարանները ձեռք են առնում կրկին իրենց պատմութեան թելը: Այս միջոցաւ կարող կլինինք զոնէ մի որոշ աստիճան զազափար կազմել այն մասին, թէ ինչ էր Նա իբրեւ մանուկ և իբրեւ երիտասարդ, և թէ ինչ ազդեցութիւնների ներքոյ տեղի ունեցաւ Նորա զարգացումն այնքան խաղաղ տարիների ընթացքում:

15. Մեզ յայտնի է, թէ ինչ տեսակ ընտանեկան ազդեցութիւնների ներքոյ Նա մեծացաւ: Նորա հայրական տունն այնպիսիներից էր, որոնք երկրի պարծանքն էին կազմում: որպիսիք պարծանք են նաեւ մեր հայրենիքի համար՝ աստուածասէր ու խելացի միաշխատաւորի տուն: Յովսէփ այդ տան տէրը մի սրբակեաց և խոհական անձն էր, ասկայն այն հանգամանքը, որ նա Յիսուսի յետագայ կենաց մէջ չի յիշուում: պատճառ է եղել ընդհանրապէս ենթադրելու, թէ նա վախճանել է Յիսուսի պատանեկութեան ժամանակ, Նորա վերայ թողնելով տան հոգսերը: Մայրը հաւանականաբար ամենից աւելի զօրեղ ազդեցութիւն է ունեցել Նորա զարգացման վերայ, որչափ կարելի է խօսել այստեղ արտաքին ազդեցութիւնների մասին: Թէ ինչպիսի մայր ունէր Նա, կարելի է նորանից եզրակացնել, որ աշխարհի բոլոր կանանց միջից ընտրուեցաւ՝ ամենաբարձր փառաց պատկընդունելու համար, որ մի կնոջ բաժին լինել կարող էր: Այն օրհներգութիւնը, որով նա

արտայայտել է իրեն վիճակուած մեծ բաղդաւորութիւնը, ներկայացնում է նորան իբրեւ մի ջերմեռանդ, բանաստեղծական ոգեւորութեամբ լի և հայրենասէր կին՝ լաւ ծանօթ ս. Գրքին և մասնաւորապէս միջի նշանաւոր կանանց պատմութիւններին. որովհետեւ Հին Կտակարանի զաղափարներով լի է նորա երգը և կազմուած Աննայի երգի նմանորութեամբ: Զափաղանց խոնարհ հոգու տէր էր նա, բայց և ընդունակ զնահատելու ըստ արժանւոյն իրեն և դաժ պատիւը: Կատարելապէս անարատ սուրբ, սիրով լի և վեհ հոգու տէր մի կին էր նա. Յիսուս Նորա սիրոյ զրկում մեծացաւ և փոխադարձ քնքշութեամբ սիրում էր նորան*:

17. Յիսուս իւր կրթութիւնը ստացաւ տանը, կամ զուցէ տեղական ժողովարանում պաշտօն ունեցող մի դպրի մօտ: Յամենայն դէպս աղքատ գասակարգի համապատասխան կրթութիւն էր Նորա ստացածը: Ինչպէս դպրիները յաճախ ասում էին արհամարհանքով՝ Նա ուսումնական մէկը չէր: Սակայն զիտութեան սէրը պէտք է շատ վաղ զարթած լինի Նորա մէջ: Նա անշուշտ ամեն օր բաւականութիւն էր գտնում վսեմ և պայծառ մտքերի մէջ խորասուզուելով. զիտութեան ամենալաւ բանալին ունէր Նա ձեռին՝ ազատ հայեացք և սիրող սիրտ, և երեք մեծ զրբեր միշտ բաց դրած էին Նորա առաջ՝ Աստուածաշունչ, մարդ և բնութիւն:

18. Հասկանալի է, թէ ինչպիսի բուռն ոգեւորութեամբ Նա Հին Կտակարան էր կարդում: Նորա քարոզութիւնները լի են ս. Գրքից առնուած վկայութիւններով և առատ ապացոյցներ են ընծայում թէ ինչպէս Նորա հոգին համապազօրեայ սնունդ և բաւականութիւն էր գտնում այդտեղ: Վաղ մանկութիւնից սկսուած այդպիսի եռանդուն ուսումնասիրութեան արդիւնքն է անշուշտ, որ Նա յետոյ այնպէս հիանալի կերպով զործ էր գնում ս. Գիրքը, իւր քարոզութիւնները ձօնացնելու և իւր վարդապետութեան ոյժ տալու՝ հակառակորդների առարկութիւնները հերքելու և չարի փոր-

* Մենք թարգմտեցինք ճշգրտաւ յայնչեան ձեղերը, որոնք գրեթէ բոլորական ոգով են գրուած:

ձուլթիւններին յողթելու համար: Նորա բերած վկայութիւնները ցոյց են ապիւս նոյնպէս որ Նա երբայեցեքէն բնագիրն էր կարգում: և ոչ յունարէն թարգմանութիւնը որ այդ ժամանակ շատ էր գործածուում: Երբայեցեքէնը բուն Պաղեստինում մեռած լեզու էր, ինչպէս այսօր լատիններէնն իտալիացում: Բայց Եփեսոս կիսափաղէր բնականաբար ս. Գիրքը նոյն խօսքերով կարդալ ինչ խօսքերով սկզբում գրած էր . . . : Այն լեզուն, որով Նա խորհում էր և խօսում, արամեաբէն էր՝ նոյն ընտանիքին պատկանող լեզուներից մէկը, ինչ որ և երբայեցեքէնը: Նորա խօսքերի մէջ մնացել են մի քանի հետքեր այդ լեզուից՝ ինչպէս՝ «Տալիթայ կոմի» և «Էլի», էլի, լամա սարաքթանի»: Սակայն Նա միջոց ունէր նաև յունարէն սովորելու, որովհետև «հեթանոսաց Գալիլեան» լի էր յունախօս բնակիչներով: Այսպէս, կարելի է կարծել, որ Նա երբ լեզու գիտէր, մին ամենազօրեղ կրօնական լեզուն՝ այն զրականութեան լեզուն, որի մէջ Նա կատարելապէս հմուտ էր. երկրորդն ամենանուրբ լեզուն՝ աշխարհային իմաստութեան մտքեր արտայայտելու համար, թէպէտ ամենեւին հաւանական չէ, որ Նա յունական զրականութեան առաջնակարգ գործերին մասամբ իսկ ծանօթ լինէր. և երրորդ՝ հասարակ ժողովրդի լեզուն, գէպի որ ուղղուած էր զխաւորապէս Նորա քարոզութիւնը:

19. Ոչ մի տեղ չի կարելի այնպէս լաւ ուսումնասիրել մարդկային բնութիւնը, ինչպէս շինական կեանքում, որովհետև այստեղ իւրաքանչիւր անձնաւորութիւն իւր ամբողջ էութեամբը մեր առաջն է, և մենք բոլոր հարեաններին ոտքից զուլս ճանաչում ենք: Բաղադրում մենք շատ աւելի մարդիկ ենք տեսնում, Բայց և աւելի քիչ ճանաչում: այստեղ մենք միայն կեանքի արտաքին կողմն ենք տեսնում: Գիւղում մեր տեսողութիւնը գէպի դուրս սահմանափակ է, Բայց գէպի ներս խորն է, և գէպի վեր՝ անարգել: Նազարէթը մի վառ գիւղաքաղաքի անուն ունէր, ինչպէս հաստատում է այն առականոր խօսքը՝ «Կարո՞ղ է Նազարէթից լաւ բան ելնել»: Եփեսոս իւր սեփական

հոգու մէջ անհաղորդ էր բոլորովին մեղքի, Բայց իւր հայրենիքում ամենայն լրութեամբ Նորա առաջ ներկայանում էր այն խաւարային զօրութիւնը, որի դէմ մաքառել Նորա երկրաւոր կեանքի խնդիրը պէտք է լինէր: Այլ և իւր արհեստը յաճախ յարաբերութեան մէջ էր գնում Նորան մարդոց հետ: Որ Նա Եփեսոսի արհեստանոցում իբրև հիւսն աշխատում էր՝ անկասկած է: Նորա քաղաքացիներն ամենից լաւ պէտք է իմանային այդ, երբ Նորա քարոզութեան վերայ զարմանալով հարցնում էին. «Մի՞թէ սա հիւսնը չէ»: Դժուար կլինէր լիովին պարզարանել մեծ նշանակութիւնն այդ իրողութեան, որ Աստուած իւր Որդու համար, Նորա երկրաւոր կեանքում եղած ամեն տեսակ կոչումների մէջ հասարակ արհեստաւորի կոչումն է ընտրել: Ամենամեծ նշան աշխատանքն անգամ ընդ միշտ պատուաւոր է զառնում այդպիսով: Իսկ Եփեսոսի համար իւր արհեստը միջոց էր ամբօրի զգացումներին ծանօթանալու և իմանալու՝ «ինչ կար մարդու մէջ» (Եփ. 2. 25): Աւետարանում ասած է. Նա այնպէս լաւ գիտէր այդ, որ կարիք չուներ ուրիշներից այդ մասին բան սովորելու:

20. Ծանապարհօրդները պատմում են, որ Եփեսոսի բնական տեղը աշխարհիս երեսին ամենազեղեցիկ տեղերից մէկն է: Նազարէթը շինուած է մի հեռու ընկած, բաժակաձև ձորի վերայ՝ Զարուդոնի լեռների այն տեղում, ուր նոքա իջնում իեղրեկէլի հարթավայրն են կազմում. մի նեղ շաւիղ թեք առապարի վերայով տանում է գէպի այդ դաշտը: Նազարէթի օպիտակ, խաղողի որթերի մէջ թաղուած, աները շրջապատուած են այգիներով և ձիթենու, թուղի, նարնջի և նռնենու պարտէզներով: Արտերն իրարից բաժանուում են կակաուսի ցանկապատերով և ծածկուած են անթիւ բազմազան ծաղիկներով: Գիւղաքաղաքի ետեւ կողմում մօտ 150 մետր բարձրութեամբ մի բլուր կայ, որի գա-

* Այսպիսի և Մարկոսի յունարէն բնագրի մէջ, միւլիդեո հայերէն քաղցմանութեան մէջ. «Ո՞չ սա և միւլուկ կիսանն» (Մարկ. 2. 3.), որ տեղույն Մարկոսի աւեստանից է փոխ առնուած (ԺԳ. 55):

գաթից բացուում է աշխարհի ամենագեղեցիկ տեսարաններից մէկը. հիւսիսային կողմը՝ Դալիլիայի լեռներն են, որոնց մէջ բարձրանում է ձիւնապատ Հերմոնը. արեւմտեան կողմը՝ Կարմկոսի կողերը, Տիւրոսի ծովափը և Միջերկրականի ալեծուփ ջրերը. մի քանի մղոն հեռու գէպի արևելք անտառապատ կոնաձև Թափոր լեռն է. իսկ հարաւային կողմում ինգրեէլի գաշտը, Եփրեմի լեռները ետեկց: Եփսոսի քարոզութիւնները ցոյց են տալիս, թէ բնութեան գեղեցկութիւնների համար որչափ խոր զգացումն ունէր Մա և որչափ բաւականութիւն էր զգում տարուայ եղանակների փոփոխակի հրապոյրներով: Մազարէթի դաշտերում իբրև տղայ ման գալիս էր ժողովել Մա այն գեղեցիկ պատկերները, որոնցով զարգարում էր իւր առականին ու իրատները: Այստեղի բլուրի վերայ էր ձեռք բերել Մա իւր այն սովորութիւնը, որ յետագայ կեանքում շատ անգամ սարերի գլուխն էր բարձրանում՝ առանձնական ազդեցով գիշեր անցնելու...:

21. Մնում է զեռ մի կէտ ևս յիշելու, որ Եփսոսի վերայ կրթական մեծ ազդեցութիւն պէտք է գործած լինի: Տասներկու տարեկանից ի վեր Մա իւրաքանչիւր տարի պատեքին Երուսաղէմ էր գնում: Բարերարդարար մեղ հասել է մի տեղեկութիւն այդ այցելութիւններից առաջինի մասին: Ով յիշում է իւր առաջին ճանապարհորդութիւնը հայրենի գիւղից գէպի իւր երկրի մայրաքաղաքը՝ կարող է բմբռնել Եփսոսի այդ ժամանակ զգացած ուրախութիւնն ու յուզմունքը: Մա պէտք է անցնէր չորս օրուայ ճանապարհ այնպիսի տեղերով, ուր իւրաքանչիւր քայլափոխ կապուած էր պատմական, աստուածաշնչական յիշատակների հետ: Մա մանում էր այդտեղ ուխտաւորների հետգհետե ածող խմբի մէջ, որոնց սրտերը տարուայ մեծ տօնի պատճառաւ լի էին կրօնական բուռն ոգևորութեամբ: Մա գնում էր մի քաղաք, որ իւրաքանչիւր հրէայ սիրում էր ջերմ և ուժգին սիրով ինչպէս ոչ մի ժողովուրդ իւր մայրաքաղաքը չի սիրել. մի քաղաք, որ իւր սուրբ վայրերով և անթիւ որբազան յիշատակներով ամենամեծ հետաքրքրութիւն և յուզումն պէտք է

զարթեցնէր Մորա մէջ: Այստեղ պատեքի տօնին զրեթէ յիսուն տարբեր երկրներից եկած օտարականներ էին խոնուում, որոնք նոյնչափ տարբեր լեզուներ էին խօսում և տարբեր հանգերձներ կրում: Ի՞նչ զարմանք ուրեմն, որ վերագարձի օրը Մա այնքան զրագուած էր նոր հետաքրքիր առարկաներով, մինչ ժամանակին իւրայինների մօտ նշանակած տեղը չեկաւ: Մի տեղ ամենից աւելի կապում էր Մորա ուշադրութիւնը՝ տաճարն էր այդ, առանձնապէս սորա այն մասը, ուր ուսուցանում էին Հրէից զիտունները: Մորա մաքի մէջ անթիւ հարցեր կային, որոնց համար պատասխան կկամենար ստանալ այդ զիտուններից, և ահա առաջին անգամ առիթը ներկայացել էր: Այստեղ և գտան Մորան Եովսէփ և Մարիամ՝ չղանելով Մորան մի օրուայ ճանապարհորդութիւնից յետոյ և վերադառնալով անձկութեամբ որոնելու Մորան. Մա ականջ էր դնում կենդանի հետաքրքրութեամբ իմաստուն խօսքերին: Մորա պատասխանը մօր յանդիմանական հարցման մի անցողական պայծառ գաղափար է տալիս այն մտածմունքների մասին, որոնք Մորա մանկական հոգին զրաղեցնում էին Մազարէթի դաշտերում: Աստուծոյ օրոշած մի մեծ գործ ունէր Մա կատարելու, որ Մորա կեանքի խնդիրը պէտք է լինէր. այդ միտքն իշխում է Մորա յետագայ ամբողջ կեանքի վերայ: Իսկապէս այդ միտքը պէտք է կազմէր իւրաքանչիւր կեանքի սկիզբն ու վերջը: Եփսոսի խօսքերի մէջ շատ անգամ կրկնուում է այդ միտքը և բոլոր լրութեամբ արտայայտուում այն վերջին խօսքի մէջ, որով կնքեց Մա իւր երկրաւոր կեանքը. «Ամենայն ինչ կատարեալ է»:

ՀԵՔԵՐՆԵՐԻ ԱՂԱՆԴԸ.

Էքերների աղանդը, որ տարածուած է Ամերիկայի զանազան կողմերում, շատ մեծ հետաքրքրութիւն է ներկայացնում: Այդ աղանդը սկիզբն է առել 1689 թուին Փրանսիայի Դոֆինէ և Վի-